

Liska Szilárd

Privatizáció, avagy a lehetőségek eladása

A magyarországi privatizáció a magántulajdon kialakításának, az állami szektor átgondolt, ellenőrzött leépítésének történelmi folyamata.¹ Persze nem csak Magyarországon, Európa, sőt a világ sok más országában alkalmazták már korábban, és alkalmazzák ma is ezt az állami feladatok csökkentését szolgáló eszközt. A '80-as évek végén, a '90-es évek elején a magyar privatizációval párhuzamosan sok európai országban zajlott le privatizáció, aminek általános céljai a *magántulajdon előtérbe helyezése, az állami vállalatok által termelt veszteségek megszüntetése, valamint az államadósság csökkentése* voltak.

Az első, „klasszikus privatizációnak” az USA-beli „Reagan-féle államtalanítási törekvések”-ként emlegetett gazdaságpolitikai eszközt lehet nevezni. Azért volt erre szükség, mert az 1960-as évek közepétől az Amerikai Egyesült Államokban folyamatos demográfiai növekedés a lakosság közszolgáltatások iránti keresletének növekedését generálta, amire a kormánynak válaszolnia kellett: növelni kellett a kínálatot is. Ez egyértelműen magával vonzotta az ágazatok költség-növekedését is. Bizonyos ágazatok (energia ~, közlekedési ~) viszont *túl költségesek lettek*, tehát relatív drágábbak lettek. Erre megoldást kellett keresni. Ez ösztökölte a vezetőket arra, hogy korlátozzák az állami szabályozásokat: terjesszék ki ezen ágazatok működését a szabad versenyes piacra *a hatékonyság növelésének érdekében. Ezért a gazdaságtalan tevékenységek felszámolását tartotta a Reagan-kormány fontosnak*, szigorúan szem előtt tartva az *ár- és nyereségszigorítás* igényét. Megemlítendő azonban az is, hogy az USA-ban a *termelő eszközök a nemzetgazdaság keretein belül maradtak*. Ezért a Reagan-féle privatizáció fő céljai: a szabályozás okozta költségtöbblet megszüntetése, a szektorok kormányzattól való függőségének megszüntetése, valamint a

¹ Diczházi Bertalan–Macher Ákos: Állami vagyonkezelés Európában és Magyarországon, Számadás a talentumról

monopolhelyzetek megszüntetése úgy, hogy a szolgáltatások ne veszítsenek minőségükből, értékükből, ne csökkenjen a mennyiségük, tehát hogy a változásokból fakadóan a „fogyasztót” ne érje veszteség², mind reális, érthető, *elérhető célok voltak*.

Az 1970-es évek időszakában jelentősen megnöttek Magyarország külföldről (Nyugatról) felvett hitelei: 1974–1979 között mintegy 3, 5 milliárd dollárnyi külföldi hitelt vett fel. Egy országnak akkor érdemes hitelfelvételhez folyamodni a gazdasága fejlesztése kapcsán, ha azt a gazdaság még a hitel lejárta előtt ki is termeli, tehát a fogyasztás-növekedésből, valamint a pótlólagos beruházásokból származó termelés növekedése magasabb, mint a felvett hitelek törlesztő részlete, azaz ténylegesen bővül a gazdaság.

Az 1973-as olajárrobbanást például Japán és Nyugat-Európa arra használta fel, hogy az olajra épülő (tehát energia- és nyersanyagigényes) technológiákat lecserélje. Tehát az olajárrobbanás egy verseny alapját képezte: ki tud a legjobban újítani, ki képes a kiugrára egy viszonylag szorított helyzetben. (Ez előrevetíthetően az elkövetkezendő 50-100 évben várható hasonló technológiai versenynek egy előjátéka volt.) Ebben a versenykörnyezetben Magyarország azért is hitelekhez folyamodott. Ám a hitelek zöme a belföldi fogyasztás szinten tartását segítette elő, s csak kisebb részéből valósultak meg pótlólagos beruházások. Ennek káros hatásai néhány év után már megmutatkoztak: jelentőssé vált az ország eladósodása, amikor is az újabb hiteleket már azért vették fel, hogy az előzőeket fizetni tudják: „...míg az ország eladósodása 1974-79 között a külkereskedelmi deficit finanszírozását szolgálta, addig 1979 után az adósságállomány öngerjesztővé vált.”³

Az 1980-as évek közepén az importigényes termelés növekedése, a Szovjetunió (a szovjet rendszer) gazdasági veresége, valamint a *külső eladósodás növekedése* (és persze a rendszerváltás szükségessége) mind azt a gondolatot erősítették, hogy sürgősen tenni kell valamit. Ezért kezdődött el az a máig is befejezetlen folyamat, melynek eredményeként az addig állami tulajdonban levő vállalatok nagy része magán kézbe jutott, átalakítva ezzel a gazdaság tulajdonosi szerkezetét (is). Így a *privatizáció kiváltó oka* elsősorban az *állam addig felgyü-*

² Savas, Emmanuel S.: Privatizáció. Hogyan vonuljon ki az állam a gazdaságból?

³ Gidai Erzsébet: Gazdasági túlélésünk esélyei és az adósság ára, Püski, 1996

lemlett adósságának törlesztésére való igénye volt, másrészt az az elgondolás, hogy bizonyos szektorok a szabadpiacon gazdaságosabban működtethetők, harmadrészt pedig a kép, hogy „a fejlett nyugaton” viszonylag kicsi az állami szektor aránya és szerepe. 1989 után megindult a privatizáció, az állami vállalatok eladása – elvileg – a gazdaság teljesítőképességének javítása céljából.

A privatizáció hajnala

A '80-as évek végén megnyílt a lehetőség a vállalkozások alapítására is. Ez a közeledő rendszerváltás velejárója volt, az igény a Nyugathoz való felzárkózásra. A szocialista piacgazdaságról át kellett térni a kapitalizmusra, ám ez nem tűnt könnyű feladatnak. Már csak azért sem, mert – visszatekintve úgy tűnik – a szocialista gazdasági rendszerben nevelkedett államférfiak *le akarták másolni a kapitalizmust*: ami nyugaton kék, az legyen itthon is kék, és ami kerek, az se legyen szögletes.

A privatizáció kezdetén a (kis)kereskedelmi szektor, valamint a szolgáltatás szektor hazai magántulajdonba adása volt jellemző. Az 1988-ban elfogadott társasági törvény következtében pedig jelentős vállalkozási hullám indult meg. Ez megoldást jelentett a „kapun belüli munkanélküliség” radikális leépítéséből fakadó munkanélküliségre. Ugyanis felkeltette a sokakban lappangó, eddig elnyomott vállalkozói kedvet, s így az emberek – saját – munkára találtak. Ez a folyamat – az adósságkezelés szükségességének figyelembe vételével – viszont nem származtatott elegendő forrást az eladósodásból származó adósságterhek kezelésére, tehát más eszközökhöz is kellett folyamodni. Így a „következő lépés” már a nagyvállalatok értékesítése volt.

A privatizáció fő céljai csoportosítva a következők voltak (az 1995. évi XXXIX. tv., a (privatizációs törvény alapján):

Gazdasági célok:

- a gazdálkodás hatékonysági szintjének emelése, a verseny erősítése,
- a gazdaság tőkehiányának enyhítése,
- az állam bevételeinek növelése, gazdasági szerepének csökkentése,
- a hazai tőkepiac fejlesztése, a hazai és nemzetközi tőke, multinacionális társaságok bevonása,
- új, korszerű technológiák, termelési kultúrák, marketing és vezetési módszerek meghonosítása,

valamint *társadalmi célok*:

- a magántulajdonon alapuló piacgazdaság kiépítése,
- a hazai tulajdonosi réteg megteremtése, a hazai vállalkozások fejlődésének támogatása, (!)
- munkahelymegőrzés, munkahelyteremtés, (!)
- a dolgozói és vezetői tulajdonszerzés előmozdítása,
- a lakossági kisbefektetők körének szélesítése, a kárpótlási jegyek ellenében megfelelő vagyon juttatása. (!)

Az első csoportba azok a célok tartoznak, amik kifejezik az igényt a gazdaság erősítésére, a gazdálkodás versenyképességének növelésére. Ez az igény a gazdaság termelőképességének a nyugati szintre való felzárkóztatására, tehát a fejlődés – ismerve a rendszerváltás előtti kapacitás-kihasználatlanságot, a felelőtlenül kezelt amortizációt, foglalkoztatást – érthető okból játszik fontos szerepet a privatizáció céljainak kialakításában.

Az előzőeken túl olyan célok (társadalmi célok) is előtérbe kerültek, amelyek – *kilépve a szocializmus burkából* – a piacgazdaság társadalmába való beilleszkedést jelentik: a szocialista gazdaságpolitika egyik alapja, hogy mindenki dolgozzon, egyen, lakjon valahol. Fontos, *mindenki*. És az is, hogy hogyan. Nagy kérdés ugyanis, hogy az Ember, akinek eddig nem kellett a munkahely-megszűnésektől (mivel a szocializmusban kötelező volt dolgozni), az árák kedvezőtlen alakulásától (stabil, változatlan árák voltak), a versenyben való elbukástól, a megélhetés nehézségeitől tartani, *a szocializmus védőbástyái mögül a „szabad a verseny” piacába kilépve* (belépve) *hogyan tud talpon maradni*. És mindezt úgy, hogy soha nem tapasztalta, milyen az (a kapitalizmus). Ezért a fent említett célok – ha csak megfogalmazva is – jók. Jó, mert mindegyik előrevetíti a maslow-i szükséglet-hierarchia első majd második szintjére eljutás lehetőségét (fiziológiai majd szellemi biztonság). Ugyanis amikor az embernek nem az „anyagias” kérdések töltik ki minden napjait, akkor hatékonyabban tud küzdeni, fejleszteni, versenyezni, talpon maradni egy versenykörnyezetben. A munkahely biztonsága ugyanis, a tulajdonlás maga és az, hogy ezekből rendszeres – anyagi – biztonsága is származhat mind egy olyan, *pozitív önérzetet és gondolkodást enged kifejlődni, amely méltóvá és képessé teheti az embert a versenyre*.

A privatizáció számokban

Egy értékesítendő vállalat ára függ természetesen az adott vállalat helyzetétől (év végi záró adatai, tartozásai, a tárgyi-eszköz állomány állapota, stb.), valamint attól is, hogy mennyire fontos az adott államnak vagy nemzetnek egy bizonyos vállalat, vagyis annak tulajdonlása (ergo a vállalat „kézben tartása”). Az is árkalkulációs szereppel bír, hogy az államnak mekkora szüksége van a pénzre. Ugyanis a privatizáció elsődleges szempontjai (politikai jellege miatt) kormányonként és időben is változhatnak. Ha az állam a vállalatok eladásából akarja finanszírozni a rövid lejáratú hiteleit, vagy annak kamatait, esetleg bizonyos kormányzati kiadásokat, (mint ahogy erre láthatunk nem egy példát), akkor már rögtön a döntési szempontok közé kerül az esetleges értékesítés ideje/határideje is. (Nagyon jó példa erre a Kaposvári Húskombinát esete is, ahol a gyár folyamatos, értékmegőrző munkálatait egy idő után azért nem végeztették el, mert a gyár még akkor is viszonylag nagy értékű és műszakilag fejlett volt, – csak működési, s talán irányítási gondokkal küszködött –, de féltek az akkori vezetők, hogy az akkor rossz eredménnyel és magas hiánnyal záró vállalatból csak „nehezen tudnak megválni”. Ezért *nem végezték el a karbantartási munkálatokat*, hogy a terv szerintinél nagyobb legyen a gépek amortizációja, tehát a vállalat *veszítsen az értékéből*. (Ugyanis akkor már relatív olcsóbb árat lehet kiírni, aminek hatására nagyobb lesz a kereslet is, s gyorsabban sikerül túladni rajta.⁴)

Az előbbieken túl is nagymértékben meghatározza az árat, hogy az állam kinek akarja eladni az adott vállalatot. Ugyanis ha nem hazai befektetőknek „kell” eladni a vállalatokat, akkor nem kell alkalmazni az árkiegészítést, sem az ilyen alapokra épülő árkalkulációt, ami ugye bevétel-kiesését jelenthet.

De nem csak a bevételeket, hanem a kiadásokat is meg kell vizsgálni, ha eladásról beszélünk. Ugyanis a tranzakciók lebonyolításának, és az esetleges vevők felkutatásának is van költsége, így jelen esetben maga a privatizációs folyamat sem lehet költségmentes. És természetesen a kettő különbsége a fontos.

⁴ Keszthelyi: Egy vállalat átalakulásának és privatizációjának gyakorlati tapasztalatai című diplomadolgozat (2003), Pénzügyi és Számviteli Főiskola, Zalaegerszeg

A tranzakciók közvetlenül a rendszerváltás utáni években még nem képviseltek olyan nagy értéket. Ekkor ugyanis a kevésbé nagy értékű és fontosságú, de jól működő, piacképes cégeket értékesítették. (Ekkor még, a hazai kisbefektetők jutottak tulajdonhoz.) Így a bevételek sem voltak magasak. Ezek a kis értékű cégek úgy négy év alatt „elfogytak”. Ezután következtek *nagy pénz- és eszmei értékű* vállalatok. Ennek keretében, a 1994–1996 közötti időszakban történt többek között a „privatizációs bummm” keretében az energia-szektor, a bankok és a többi, tehát *a stratégiai jelentőségű vállalatok* nagy részének az eladása. De ezek száma sem végtelen, ezért a '90-es végére lassan kezdett elfogyni a „áru”. Majd előtérbe került a tőkepiacon történő privatizáció, valamint a nehezebben értékesíthető kisebbségi tulajdonrészek eladása, így a bevételek újra megcsappantak, s az ezredfordulóra.

1. táblázat: Privatizációs bevételek és kiadások alakulása

Évek	Privatizációs bevételek (m. Ft)	Privatizációs kiadások (m. Ft)
1990	670	0
1991	31 360	3 430
1992	77 230	24 940
1993	169 910	58 300
1994	156 670	46 340
1995	473 965	241 938
1996	157 964	340 168
1997	349 752	329 509
1998	111 923	150 439
1999	132 395	132 392
2000	59 295	60 121
2001	51 735	50 920
2002	20 961	24 485
2003	29 509	24 151
Σ	1 823 339	1 487 133

Forrás: ÁVÜ, ÁPV Rt.

1 823, 339 milliárd forint.

Ennyi volt az értékesítésekből származó bevétel kumulálva, 2003. december 31-ig, folyó áron számolva. Hasonló módszerrel kapjuk, hogy a kiadások 1 487, 133 milliárdot tettek ki. Ám a bevételek és a kiadások különbsége sem volt mindig aktív. Néhány évben (1996, 1998) az ÁPV Rt. kiadásai már meg is haladták a bevételeit. Bár a 2003-ig kumulált bevételek és kiadások különbsége pozitív, nem sok: 336 206 milliárd Ft.

Eddig azt tudjuk, hogy a privatizációból származó bevételek egy része a tranzakciókat lebonyolító szervezet(ek) működési és egyéb kiadásait fedezi. Az adott időszakra vonatkozó zárszámadási törvények szólnak arról, hogy néhány évben az elért kvázi profittal, a bevételek és a kiadások különbségénél kisebb összegeket fordítottak a költségvetési hiány fedezésére. A költségvetési hiány és nem az adósság kezelésére. Tehát legalább annyival többet is költöttek az évek során az államkasszából, mint amennyi oda bekerült a privatizációból. (Például a privatizáció bevételeinek és kiadásainak különbsége 111 610 m Ft, míg a költségvetési hiány finanszírozására csak 22 261, 6 milliót fordítottak.⁵)

„Hasonlóképpen a privatizáció közismert visszaélései – áron alul való eladás, vételár részbeni sikkasztása, csúszópénzek, stb. – az állampolgárokat megkárosították ugyan, (...) de a gazdaság teljesítményét csak akkor befolyásolták károsan, ha az új – rendszerint külföldi – tulajdonos nem termelőegységet, hanem piacot vásárolt; a magyar vállalatot felszámolta és ezután a magyarországi piacot külföldi gyárának árujával látta el.”⁶

Ezek alapján elmondható, hogy a privatizáció Magyarországon *mindennapi bevétel-szerzés egyik módszere* volt. Mivel nagyrészt a hiány fedezésére, a pénzszerzésre volt hivatott privatizálni, a magyar vállalatok nagy részét, – gazdasági helyzetüktől függetlenül – *nagyon gyorsan és nagyon gazdaságtalanul „sikerült” eladni*, így nem járult hozzá az adósság-probléma megoldásához. „Magyarország a ’80-as évek eleje óta azért vesz fel újabb és újabb hiteleket, hogy a külföldi adósságát törleszteni tudja, miközben a bruttó adósságállomány ugrás-

⁵ „Magyar Köztársaság 1993. évi költségvetésének végrehajtásáról” szóló törvény

⁶ Nagy Pongrác: Gazdaságpolitika, Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron, 2001

szerűen emelkedik és a gazdaság korszerűsítése, szerkezet-átalakítása elmarad. Nálunk a hitelfelvétel a mérleghiány finanszírozását és nem fejlesztési célokat szolgál.⁷ Mint arról már korábban is szó volt, az államadósság fedezése is az állam főbb feladatai közé tartozik.

2. táblázat: A központi költségvetés bruttó adósságának alakulása

Évek	Bruttó adósság (Mrd Ft)	Ebből	
		hitel	állampapír
1989	1 237	1 204	33
1990	1 386	1 333	53
1991	1 850	1 734	116
1992	2 305	1 839	467
1993	3 147	2 165	983
1994	3 752	2 418	1 333
1995	4 734	3 086	1 622
1996	4 932	2 450	2 481
1997	5 371	2 664	2 707
1998	6 166	2 803	3 363
1999	6 885	2 308	4 577
2000	7 337	1 899	5 438

Forrás: Nagy Pongrác: Gazdaságpolitika (Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron, 2001)

A központi költségvetés bruttó adóssága már 1989-ben 1 237 milliárd forint volt, (s amint látható, egyre növekvő) s ez 2000-re már elérte 7 000 milliárdot. Az már most is látható, hogy *a rendszerváltás-kor fennálló külső adósság finanszírozására a 1991–2003 közötti kumulált privatizációs bevétel nagysága akkor lett volna elegendő*, ha a magánosításnak semmi költsége nem jelentkezett volna, és az egész, 2003-ig privatizált vagyont 2 év alatt lehetett volna értékesíteni. (Az 1992-ben fennálló adósság nagysága ugyanis megegyezik a 2003-ig realizált privatizációs bevétel nagyságával.) Ugye ezek mind olyan körülmények, amelyek egyenként is megvalósíthatatlanok.

1991-ben a törvény lehetővé tette (a külső adósság felhalmozódása után), hogy korlátozta a Jegybanknak a pénznyomással történő költ-

⁷ Gidai Erzsébet: Gazdasági túlélésünk esélyei és az adósság ára, Püski, 1996

ségyvetési deficit-fedezést. Mindezzel azt terjesztette elő, hogy az állam a deficitet ezentúl *a belföldi pénzpiacról felvett hitelekkel fedezze*, így nem csak hitel-, de kamatfizetési kötelezettsége is keletkezzen. Ezzel természetesen sokan éltek is, ugyanis a befektetők így kockázatmentes, fix kamatozású befektetéshez jutottak (állampapír), nem is gondolva arra, hogy ezzel maguk alatt vágják majd a fát. Így a *külső adósság* megoldatlan problémájával *párhuzamosan* megindult az állam *belső eladósodása* is. Ennek következtében a '90-es évek közepétől kezdődően nagymértékben nő az állampapír-adósság aránya és értéke, mialatt a hitel-adósság nem sokat változott. *Így már joggal mondhatjuk, hogy az adósságkezelés problémájának kulcsát nem, vagy nem kifejezetten a privatizációban kellett volna keresni.* Az állami tulajdonértékesítése nem javított az adósság problémáján, sőt napjainkban sokkal rosszabb képet mutat, mint a folyamat elején. *A privatizációból származó bevételek ugyanis nem teremtettek elég forrást az adósság kezelésére.*

A privatizáció működő tőke beáramlást eredményezett. A működő tőke beáramlásának, valamint az új tulajdonosok megjelenésének következtében egyrészt új munkahelyek jöttek létre, másrészt csökkent a munkanélküliség: megszűnt a szocializmus idején ismert „kapun belüli munkanélküliség”, ugyanis a piaci alapokra alapozó vállalatvezetés ezt nem engedhette meg. A '90-es évek elején a magas, 12%-os munkanélküliség felkeltette a vállalkozó kedvet, s mivel a lehetőség adott volt, így megjelentek az egyéni vállalkozások. Ezért az átlagosnál sokkal nagyobb mértékben nőtt ezek száma (1990 és 1995 között mintegy megkétszereződött, 393 450-ről 791 496-ra⁸), amelyek általában a saját munkájuk által megtermelt árut, vagy szolgáltatást értékesítik nagyrészt hazai piacon. Ennek viszont hátrányai is vannak. Az egyik, hogy ez az export-import arányt nem javítja, sőt az időközben megjelent, külföldről beáramló termékek a cserearány import oldalát nagymértékben és értékben is növelték. Pedig fontos egy országnak, hogy az ne nettó importáló, hanem nettó exportáló legyen. Ez ugyanis nagymértékben előteremtené a várható-elvárható mértékű, *hazai tulajdonosi kör által diktált* gazdasági növekedés feltételeit. A másik

⁸ Magyar Gazdaságelemző Intézet Kht. (2003) A működő vállalkozások száma jogi formák szerint (1997–2002) című táblázat (www.gazdasagelemzo.hu)

hátránya pedig az, hogy mivel ezek a vállalkozások input oldalról a „multikra” vannak utalva, ezért a beszerzési árakat is a külföldi tulajdonú nagyvállalati szektor határozza meg, s így az eladási árakban való mozgásterük is korlátozott. A kisvállalkozások számának növekvő tendenciája 1995-ig érvényesül, utána már nem. Sőt. '96-tól kezdve fokozatosan csökkent a regisztrált kisvállalkozások száma, ugyanis a multinacionális tőke beáramlása, a tőke versenyelőnye és gazdasági súlya, s így a „piackivásárlások” következtében a '90-es évek elején alapított vállalkozások 70%-a tönkrement.⁹

Általában a tőkeinjekció pozitív fejlődést eredményez. Magyarországon befektetett a „működő tőke-input” azonban egyáltalán nem belföldről származik, így a befektetők nem hazaiak, a gazdaság növekedésének irányítása túllépi a nemzetgazdaság kereteit. Így a befektetésért járó nyereség is. Ez annak is a következménye, hogy az értékesített vállalatok, társaságok viszonylag nagy része került külföldiek kezébe, s főként azok, amelyek stratégiai fontosak (energiaszektor), valamint a nagy értékűek, magas árbevételű produkálóak (dohányipar). Így ezeknek a vállalatoknak a profitja is *kivándorol külföldi tulajdosokhoz*. Ezzel az ország olyan kényszeredett helyzetbe került, hogy az árak meghatározása nagyrészt a külföld hatáskörébe tartozik. (1995-ig mintegy 12, 8 milliárd dollár külföldről származó működő tőke áramlott be az országba, s 1996-ra becslések szerint a GDP 45%-át „idegen tőke” állította elő, s a kilencvenes évek végére az itthon megtermelt, külföldre utalt profitok nagysága 800-900 millió dollárt tett ki *évente*.¹⁰). De nem csak a profitot veszítette ezzel el az állam (s a lakosság), hanem a piacnak a „kézben tartását” is. Ugyanis a külföldi nagytőkések vállalatai napjainkban is jelentős befolyással bírnak mind a magyar tulajdonban maradt kis- és középvállalatok beszerzési piacára, így az árak, mind pedig a magyar GDP alakulására.

„Nyilvánvaló tehát a következő: gazdaságpolitikánk fő célja az adósságszolgálat teljesítése (volt), hogy ezáltal megőrizzük hitelké-

⁹ Lentner Csaba: A hazai vállalkozásokat erősítő gazdasági programok társadalmi hatásai – az egyszisztenciahiteltől a Széchenyi Tervig, Valóság, 2002. 8. szám

¹⁰ Árva László: A külföldi működőtőke-beruházások hatása, Valóság, 2004. július

pességünket, amire azért van szükség, hogy kölcsönöket tudjunk felvenni az adósságszolgálat teljesítésére.”¹¹

Kialakult tehát egy *kettősség* a tulajdonosi körben: egyrészt a kisvállalatok jórészt magyar tulajdonban vannak, viszont csak csekély mértékben járulnak hozzá a GDP előállításához. Fejlődésük, növekedésük a tőkehiány miatt erősen korlátozott, s hitelképességeik nem mindig megfelelőek a szükséges beruházásokhoz/fejlesztésekhez igényelt hitelekhez. Ellenben a nagyvállalatok, a befektetők (a részvényeknek mintegy 85%-a) külföldi tulajdonban van, s jelentős részarányt bírnak a GDP előállításából. Tőkeerejük és helyzetük és az állami védelem hiánya olyan pozícióba engedte jutni őket, ahonnan az ország gazdaságának a felügyeletét irányításuk alatt tarthatják.

Ezzel egy időben, a nyugati kultúra termékei is megjelentek az országban, olyan termékek, amelyek nem biztos, hogy jobb minőségűek, mind a magyar helyettesítőik (és az sem biztos, hogy van rájuk szükség). Viszont ezen nyugati kultúrákör betelepődése magával hozta az ún. „sznob-hatást” is: azokat a termékeket vásárolják az emberek, amik divatosak, „menők”, ha drágák, egészségtelenek, akkor is, nem pedig azt, ami egészséges, olcsóbb, de „kevésbé divatos” (sajnos az egészség és az ésszerűség nem divat manapság).

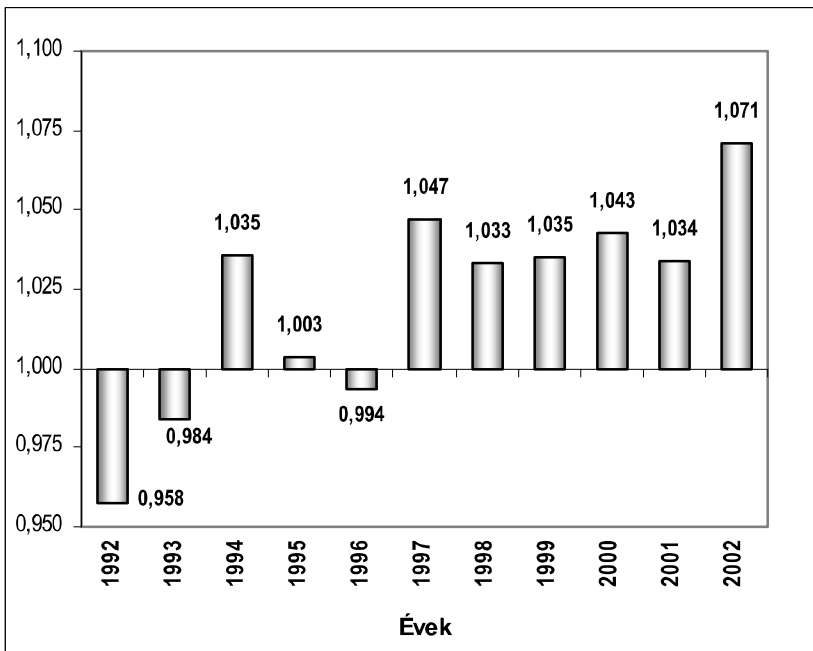
Átalakultak a reklámok is. Míg korábban nagyrészt terméket reklámoztak, addig most márkát, az ahhoz kapcsolódó életérzést, azt, hogy boldogabb (?) lehet az ember, ha azt vásárolja meg. Megjelent a műanyag világ (kóla, hamburger, stb.) s így a hazai termékek nagy része piacot veszített ezekkel szemben, valamint a reklámok pszichológiai hatása a fogyasztói igényt is (tudat alatt) befolyásolják.

A „váltás” jellegzetességei, hatásai röviden úgy foglalhatóak össze, hogy a vagyonkezelő szervezetek a privatizált vállalatok jelentős részét *a külföldi, megfelelő tőkével rendelkező befektetőknek értékesítétek*, sokszor a fejlesztés és a saját tőke-emelés, valamint a foglalkoztatás reményében *áron alul*. Így többek között a nemzetgazdaság szempontjából a stratégiai jelentőségű energiaszektor is külföldi (külföldi-állami!) kézbe és irányítás alá került. A termelő- illetve feldolgozó szektor vállalatai szintén külföldi tulajdonba kerültek, megszerezve

¹¹ Gidai Erzsébet: Gazdasági túlélésünk esélyei és az adósság ára, Püski, 1996

ezzel a gazdaság jövőbeni alakulásának, stratégiájának a felügyeletét is. A lakosság jelentős része pedig kimaradt ebből a folyamatból: az addig köztulajdonban levő vagyont elveszítette, s a rossz gazdasági/politikai döntés(ek) következtében a jövője is megpecsételődött.

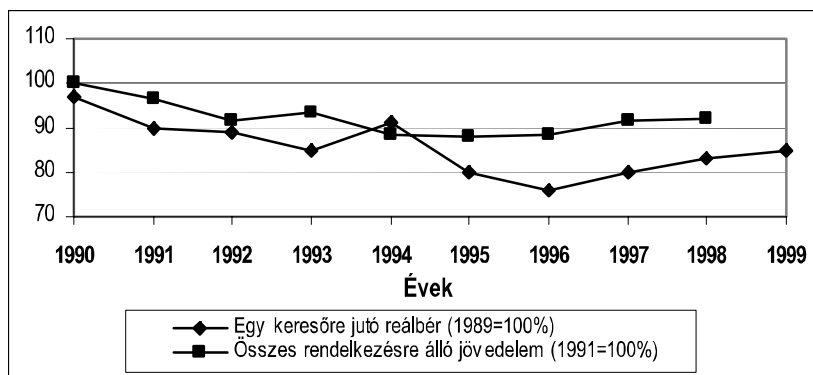
A Bruttó Hazai Termék a kilencvenes években elején is *nominálisan* folyamatosan nőtt, és egyre nagyobb mértékben: 1991–1996 között az átlagos éves nominális BHT növekedés 22,6% volt. Viszont az éves átlagos árszínvonal-növekedés ennél magasabb, 23,22%-ot ért el. Így a BHT (tehát a gazdaság) ténylegesen nem bővült, hanem szűkült (vagy esetleg stagnált). Ellenben az 1996–2002 között az átlagos éves infláció „csak” 12,05%, míg a GDP nominális átlagos éves növekedési üteme 16,2% volt.

1. ábra: A GDP reálnövekedési üteme

Forrás: Pénzügyminisztérium adatai alapján saját számítások

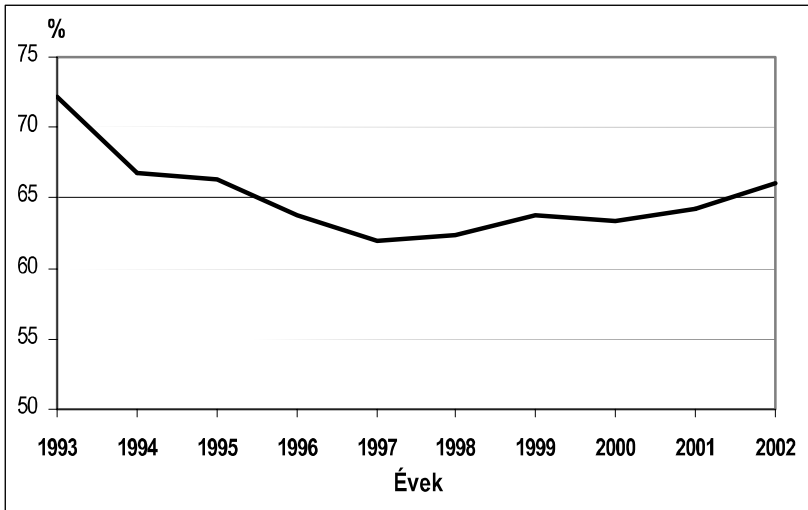
Ezt a két adatot összehasonlítva elmondhatjuk, hogy *1996-tól megindult a gazdaság teljesítőképességének növekedése*. Igaz, ekkorra az ország már lassan túl volt a „privatizációs bumm”-on, a BHT mintegy felét a külföldi tulajdonban levő, általában multinacionális nagyvállalatok állították elő. Ám ekkor a nyugati tulajdonú vállalatok – a profit-maximalizálási igényüknek eleget téve – már a profitjuk jelentős részét külföldre menekítik, úgy, hogy ezzel egyidejűleg adókedvezményeket élveznek, tehát nagyon kis mértékben járulnak hozzá az állami bevételekhez, az adókhöz. Ezt relatív vagy tényleges államháztartási hiányhoz vezet. „Az államháztartási hiányt legfőképpen az okozza, hogy a nem kellő körültekintéssel és működési garanciákkal átadott nemzeti erőforrásokat kivonják a közteherviselésből, s a kieleződő piaci verseny következtében a nemzeti tulajdonban maradt vállalkozásoknak csekély a jövedelemtermelő képessége, valamint működési alapjaikat tovább gyengíti a nem az anyagi erejükhez méretezett közteherviselési kényszer.”¹² De nem csak az adóbevételek hiánya, így az államháztartási hiány, hanem a Bokros-csomag megszorító intézkedései is erős anyagi nehézséget róttak a lakosságra. Mindemellett *a reálbérek folyamatosan csökkentek*.

2. ábra: A jövedelemmutatók alakulása, 1990–2000

Forrás: Hanti Erzsébet–Szabó Julianna (2001): A bérnövekedés gazdasági és szociális dimenziói az uniós csatlakozás küszöbén alapján saját számítások

¹² Lentner Csaba: A hazai vállalkozásokat erősítő gazdasági programok társadalmi hatásai – az egzisztenciahiteltől a Széchenyi Tervig, Valóság, 2002. 8. szám

3. ábra: Háztartások fogyasztása a GDP-ből

Forrás: Hanti Erzsébet–Szabó Julianna (2001): A bérnövekedés gazdasági és szociális dimenziói az uniós csatlakozás küszöbén alapján saját számítások

A csökkenés 1995-ben igaz megállt, de azóta napjainkig is folyamatosan stagnál. Ezt különböző jövedelem-mutatók alakulása is bizonyítja.

Ez pedig hosszú távon *a preferenciarendszerben okozhat változást*, ugyanis az emberek korábbiaktól eltérően alacsonyabb munkabérért is hajlandóak elmenni dolgozni. S nem csak az egyéni, hanem a társadalmi szinten jelent ez torzulást.

Ez *kettős hatás* következménye: *egyrészt* a '90-es évek végére a működő tőke, a nyugati kultúrkör/termékkör beáramlásának következtében, valamint az állam gazdaságpolitikájának a következtében (hogy a nem támogatta a kis vállalkozásokat) megszűnt a magán vállalkozások egy jelentős része, így a '90-es évek elejéhez képest nőtt az alkalmazottként dolgozók létszáma/aránya (ezt jelenti a függvény párhuzamos eltolódása), *másrészt* az egy keresőre jutó reálbér folyamatosan csökkenésének következtében a háztartások GDP arányos fogyasztása 1993-2002 között 72,2%-ról 66%-ra csökkent, ami a kizsákmányoló

bérekalkulációnak, valamint az állami elvonások növekedésének is a következménye. Elveszettnek tűnik a lehetőség, hogy meginduljon az ország polgárosodása: kialakuljon egy széles körű, kis- és középvállalkozói tulajdonosi réteg, amely helyi szintű stratégiai partnere lehetne a hazánkba települt multinacionális vállalatoknak, ezzel piacot és saját munkát teremtsen, valamint pedig hogy az ország a problémáira megoldást találjon (a folyamatosan növekvő külkereskedelmi deficitet, az államadósságot, stb. ilyen alternatív módon kezelni lehessen.)

A fejlődés és a tulajdonosváltás *lehet konzisztens*, (ugyanis a szabad piacra való kiterjesztésnek lehet egy erősítő hatása a legalább rentábilis működés elérésére, mivel a magántulajdonosok kényesebben kezelik a profit elmaradását – ami ugye a fejlődés hiányának következménye –, mint az állam), *amennyiben egy ésszerű gazdaságpolitika támogatja azt.*

„Az józan paraszti ésszel is belátható, hogyha annak reményében eladom vagyontárgyaimat mert nincs erőm azokat hatékonyan felhasználni, továbbá a meglévő adósságaimat is szeretném a befolyó eladási árukból rendezni, de mikor már a végére érek az eladásnak, nagyobb tartozásom van, mint amikor megkezdtem a folyamatot, úgy alapos okom van feltételezni, hogy számítási, vagy stratégiai hibát véttem a folyamat elején.”¹³

Látható, a privatizációs stratégia, *a célok* kialakításában nem a megfelelő gazdaságpolitikát alkalmazták, ugyanis a fent említett árbebefolyásoló tényezők ép ésszel is felfoghatatlan befolyással bírtak a tranzakciók körülményeire. A fent említett célok jelentős részét nem sikerült elérni, sőt némelyikkel ellentétes „sikereket” lehet elkönyvelni. Az állami vagyon eladásával Magyarország nem jutott el oda, ahová szeretett volna: az amerikai privatizáció fő szempontjai: a hatékonyság-növelés, az ár- és nyereségszigorítás, illetve a folyamatnak az az igény, hogy a változásokból fakadóan a fogyasztót ne érje veszteség, egyáltalán nem kerültek érvényre.

Így kényszerhelyzetbe került a magyar társadalom, aminek kereteit a nyugati nagytőke kizsákmányolása és a múltbeli kormányok tehetetlensége napjainkban is folyamatosan szorítja.

¹³ Lentner Csaba: Ki fizeti (meg) a privatizációt? *Gazdaság és Társadalom*, 1997. 3-4. szám

A kérdés megválaszolásához, hogy milyen kilátásai vannak az országnak, a következő kérdésekre kell választ adnunk:

- Hogyan lehet megoldani a gazdaság dualitásának problémáját, a magyar tulajdonú vállalatok erősítését?
- Milyen lehetőségek kínálóznak az egyre fokozódó adósságprobléma megoldására?
- Milyen lehetőségeket jelent Magyarországnak az Európai Unió a **sikeres** gazdasági felzárkózás érdekében?
- Milyen korlátok akadályoz(hat)ják meg az ország törekvéseit, mennyire jelentenek a jelenlegi egyezmények Magyarországnak „kötött kezeket”?
- Sikerül-e az országnak felismerni azokat az adottságokat, amiket kihasználva a problémák megoldhatóak lennének?
- Mit és meddig képes még a magyar társadalom feláldozni „a nemes cél” érdekében?

Ezeknek a megválaszolását azonban az olvasóra bízom.